

Партизанская война на Украине. Дневники командиров партизанских отрядов и соединений. 1941–1944 / Кол. сост.: О.В.Бажан, С.И.Власенко, А.В.Кентий, Л.В.Легасова, В.С.Лозицкий (рук.). – Москва: Центрполиграф, 2010. – 670 с. (серия «На линии фронта. Правда о войне»)

Партизанська війна на Україні. Щоденники командирів партизанських загонів та з'єднань. 1941–1944 / Кол. уклад.: О.В.Бажан, С.І.Власенко, А.В.Кентій, Л.В.Легасова, В.С.Лозицький (кер.). – Москва: Центрполіграф, 2010. – 670 с. (серія «На лінії фронту. Правда про війну»)

Серед ключових подій минулого України та понять нашої історичної пам'яті була і залишається Велика Вітчизняна війна, доля українського народу у період Другої світової війни в цілому. Перемога над нацизмом не тільки врятувала народ від знищення або рабства, але й створила базові для сучасного державотворення цивілізаційні чинники – соборність етнічних українських земель у рамках єдиної держави, закріплені у міжнародно-правовому вимірі кордони, членство в ООН, єдиний народ. Без шанобливого ставлення до перемоги важко собі уявити перебування України у колі європейських народів.

Україна стала одним із головних театрів бойових дій Другої світової війни. До осені 1943 р. тут воювала майже половина радянських збройних сил. В історію Другої світової ввійшли такі масштабні операції, як звільнення Донбасу, битва за Дніпро та Київ, стратегічні наступальні Корсунь-Шевченківська, Кримська, Львівсько-Сандомирська, Ясьсько-Кишинівська операції, звільнення Закарпаття. Водночас існував і фронт у тилу агресорів – партизансько-підпільна боротьба на окупованій території України.

Уже із середини 1942 р. партизансько-підпільний рух став вагомим фактором збройного протистояння, відтягнувши на себе серйозні військово-поліцейські сили. Десятки тисяч озброєних партизанів України завдавали дошкульних ударів по тилах ворога, поставивши під серйозну загрозу його комунікації, проводили масштабні диверсійні кампанії. Під час визволення України у 1943–1944 рр. було налагоджено стратегічну взаємодію між діючою армією та партизанськими силами, які посилили удари по комунікаціях противника, захоплювали переправи, тримали у напрузі тил ворога.

Свідченням зростання військового мистецтва партизан стали тисячокілометрові рейди по тилах противника. Важко підрахувати, скільки людей було врятовано від насильства й депортацій на території створених народними месниками «партизанських країв» – самостійно визволених та утримуваних партизанами регіонів України.

Плідно працювала партизанська розвідка. На базі партизанських загонів і з'єднань ефективно діяли десятки оперативних груп радянських спецслужб. Частина партизан України взяла активну участь у визволенні

від нацизму слов'янських народів, на основі українських партизанських загонів та опергруп створювалися цілі партизанські бригади у державах Східної Європи.

Враховуючи масштаб партизанства, широку соціальну базу його підтримки та бойовий ефект від ударів армії партизан України, сучасники можуть упевнено вважати війну на окупованій території неабияким чинником розгрому агресорів, яскравим прикладом патріотизму, волелюбності українського народу.

18 вересня 2007 р. Президент України підписав указ №892 «Про відзначення Дня партизанської слави» (щорічно 22 вересня). Це стало важливим актом Української держави зі «вшанування пам'яті синів і дочок України, які боролися за свободу народу в період Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. у лавах підпільно-партизанського руху, їх подвигу та жертвовності, виховання у молодого покоління шанобливого ставлення до ветеранів війни». Указ, зокрема, визначив необхідність подальшого проведення науково-історичних, історико-архівних досліджень проблем історії партизанського руху в Україні.

Необхідно враховувати, що у радянські часи минуле партизанства стало ледве чи не найбільш ідеалізованою, «лакованою» сторінкою Великої Вітчизняної війни. Чимала частина архівно-документальної спадщини опинилася у сумнозвісних спецхранах. На окремі аспекти партизансько-підпільного руху взагалі поширилося повне табу. Серед них – прорахунки в організації партизанства, проблема стосунків партизанів із місцевим населенням та українським антикомуністичним повстанським рухом, прояви зрадництва, гіпертрофоване подання ролі правлячої партії та спецслужб в організації партизанства, статистичні приписки у визначенні чисельності партизанів та їх бойових результатів тощо.

Усе це обумовило інформаційний шок у суспільстві, пов'язаний зі зняттям ідеологічних забобонів, відкриттям раніше недоступних масивів першоджерел, поширенням ідейно-методологічного плюралізму в суспільстві та науці, розвитком міжнародних зв'язків науковців. З'явилася певна методологічна й морально-психологічна розгубленість, почуття образи від омани, спокуса заради «ліквідації білих плям» відмовитися від обов'язкової для науковця виваженості та неупередженості.

І вже новий ідеологічний ангажемент почав спотворювати тверезе пізнання власного минулого. Таке масштабне та стратегічно значуще явище, як партизансько-підпільний рух, при всіх прикрих аспектах його буття, нерідко почало зводитися у суспільній свідомості до пласких і принизливих штампів. Новітнє спотворення історії партизанства ставало зручним прийомом «доведення» відсутності народного опору окупантам, історичної неідедатності українського народу, «байдужого» ставлення до захисту власної держави тощо.

Саме неупереджені науково-документальні дослідження, на нашу думку, є найбільш продуктивним шляхом розвитку сучасної історіографії партизансько-підпільного руху в Україні у 1941–1944 рр. Вагомим кроком у

справі введення до наукового обігу нових джерел з історії партизанства став рецензований збірник щоденників командирів партизанських загонів та з'єднань, підготовлений колективом відомих дослідників воєнно-політичної історії України ХХ ст. під керівництвом директора Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України) В.Лозицького.

У виданні вміщено щоденники провідних командирів партизанських з'єднань та загонів – С.Ковпака (Сумське партизанське з'єднання) та комісара цього ж формування С.Руднева, М.Попудренка (Чернігівське з'єднання), М.Шукаєва (з'єднання ім. Й.Сталіна), В.Балицького (партизанський загін ім. Й.Сталіна, Чернігівсько-Волинське з'єднання), а також з'єднання кавалерійських партизанських загонів М.Наумова.

Частина цих матеріалів була видана у радянський час, однак із купюрами. До 1991 р. не побачили світ щоденники С.Ковпака періоду Карпатського рейду 1943 р. (зберігаються у фондах Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.»), щоденники М.Наумова, М.Шукаєва та Г.Балицького 1943–1944 рр. (знаходяться у фондах ЦДАГО України). У рецензованому збірнику всі щоденники оприлюднені у повному вигляді.

Автори щоденників – справді непересічні постаті, здібні організатори «самородки» специфічного опору агресору на окупованій території (з яких лише генерал-майор С.Руднев пройшов спеціальну підготовку з організації партизанства до її волюнтаристського згортання в СРСР з середини 1930-х рр.). Авторитаристи дають влучну характеристику цій плеяді – «люди тієї складної епохи: носії державної ідеології, що свято вірили в постулати комунізму, мало схильні до компромісів із тими, хто мислив інакше, такі, що високо цінували свій надбаний командирський партизанський статус».

Щоправда, важко погодитися, що комуністична ідеологія в її офіційно-книжковому вигляді була головним рушієм партизанських ватажків (той же генерал С.Ковпак, вочевидь, не терпів компартійного та чекістського втручання в його становище «хазяїна тайги»). Швидше, попри відомі хиби їх сильних характерів, провідним мотивом боротьби став патріотизм у традиціоналістському розумінні цього слова, не випадково правляча партія у скрутну годину апелювала саме до архетипів воєнно-патріотичної свідомості громадян СРСР.

Сторінки щоденників дають розлогий фактичний матеріал про організацію, управління, командний та рядовий склад партизанських формувань, їх стосунки з партійними органами, командуванням УШПР, взаємини з місцевим населенням та іншими воєнно-політичними силами тогочасної України (передовсім УПА). Водночас, неформальні, часто невимушені, особисто забарвлені матеріали дають можливість реалістично відчувати атмосферу зафронтаної боротьби, містять певні вражаючі факти, які не вкладалися в офіційну історію радянського партизанства (протиправні дії стосовно цивільної людності, позастатутні відносини у середовищі партизанів, аморальні вчинки окремих бійців, «ідеологічно крамольні» думки командирів тощо).

На нашу думку, введення до наукового обігу партизанських щоденників як продуктивного історичного джерела сприятиме й розвитку антропологічного виміру у студіюванні історії Великої Вітчизняної війни, історико-психологічних досліджень специфічного стану людей у вирі бойових дій у відриві від «великої землі», а також історії повсякденності воєнних років. Утім введення до наукового обігу раніш закритих або «ідеологічно незручних» матеріалів, застосування новітніх методів науково-історичних досліджень не мають призвести до ігнорування очевидних макроісторичних обставин.

Передмова до збірника виконана на високому фаховому воєнно-історичному та джерелознавчому рівні, та, по суті, є кваліфікованим оглядом історії партизанської боротьби в Україні. Автори-упорядники, справедливо віддаючи належне партизанству як дієвому фактору подолання агресорів, приділили увагу і серйозним прорахункам у справі організації зафронтового опору, тим проблемам перебігу партизанського руху, на які до 1991 р. поширювалося практично суцільне замовчування.

Слід відзначити і науково-пізнавальну цінність укладеного співробітниками ЦДАГО України розлогого науково-довідкового апарату. До нього, зокрема, увійшли змістовні біографічні довідки на керівників партизанського руху, його з'єднань та загонів. Збірник містить ілюстрації, частина з яких оприлюднюється вперше.

Сподіваємося, що підготовлене на солідному археографічному рівні видання не тільки буде належно оцінене дослідниками подій Великої Вітчизняної війни, але й користуватиметься заслуженим інтересом у всіх, хто цікавиться маловідомими сторінками воєнної історії.

Д.В.Веденєєв (Київ)